

УДК 81'276.2:044.7
DOI 10.35433/31.2020.41-47

Галина ДОБРЬОЖА

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА КНИЖКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
СВІТОГЛЯДУ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ (НА ПРИКЛАДІ ВИДАННЯ
ДЛЯ ДОЗВІЛЛЯ КУЗЬКА КУЗЯКІНА «БІЛА ТРІШКИ ЧОРНА-
ПРЕЧОРНА КНИЖКА»)**

У статті подано загальну характеристику сучасного культурного продукту для юних читачів, з'ясовано основні досягнення та прогалини у цьому напрямі творчої діяльності, який спрямований на утвердження української ідентичності наших молодих громадян. Автор розглядає основні тематичні запити дітей, підлітків та молоді, а також реалізацію цих потреб в сучасній українській дитячій книзі. Автор ставить питання, на яке поки що відповіді нема: якою повинна бути найкраща, найцікавіша, найпотрібніша книга для молодого покоління.

Ключові слова: діти, підлітки, молодь, українська ідентичність, культурний продукт, концепт, кейс уроки.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч в Україні триває троща старої радянської системи – політичної, економічної, побутової та світоглядної. До процесу переформатування української ідентичності долучаються патріотично налаштовані фахівці-історики, економісти, політики, військовики, вчителі, науковці, культурні та церковні діячі.

Так уже склалося, і український приклад є тому підтвердженням, що люди старшого покоління найважче сприймають будь-які новації в суспільному та особистому житті, чинять активний та/чи пасивний спротив змінам, навіть якщо вони позитивні; тому педагоги та психологи радять звертати увагу на підростаюче покоління, яке легко та органічно вбирає усе прогресивне, нове, незвичайне і застосовує у подальшому житті.

За останні роки в нашій країні створено потужний культурний продукт для дітей, підлітків та молоді, який висвітлює справжню історію України, її політичні та культурні досягнення, знайомить із особистостями, які творили і творять славу України. Для юного покоління створюють цікаві художні фільми та телесеріали, ставлять вистави, пишуть книги, вигадують різноманітні шоу-програми. Однак у розважальному контенті для дітей і молоді й сьогодні наявні значні прогалини, які не мають українського, національного змісту і які залишаються поза увагою українських культурних діячів, – зокрема, це відсутність сучасних українських журналів для підлітків та молоді про спорт, моду, нові технології, музику тощо; також залишається актуальним запит на популярні українські пісні, що мають дитячу, підліткову, молодіжну або тематичну, сучасне оранжування і драйвову

мелодію, які можна співати біля вогнища, на вечірці чи під час подорожі.

Сьогодні найбільш укомплектованою та різноплановою є книжкова ніша для дітей, підлітків та молоді, оскільки містить світову та українську дитячу класику, навчальну та пізнавальну літературу, книги, що розвивають творчість, енциклопедичну та розважальну літературу тощо. У світ дитячого читання самобутньо та яскраво увійшли сучасні українські письменники та поети В. Нестайко, Сашко Лірник, Є. Гуцало, Л. Воронина, О. Дерманський, В. Чемерис, К. Штанко, С. Гридін, О. Бурлака, В. Рутківський, А. Шавлач, Ю. Чернієнко, Т. і М. Прохаськи та десятки інших не менш талановитих і популярних авторів, які полюбилися юним читачам. Сучасні дитячі письменники своїми творами активно відгукуються на вікові дитячі (підліткові, юнацькі) проблеми, життєві (сімейні, шкільні) ситуації, стосунки із друзями та однокласниками, складнощі між юними закоханими – і це знаходить відгук у дитячих серцях та батьківських гаманцях, оскільки пропонувані рішення через призму художніх образів є актуальними, доречними і своєчасними для юних читачів та їхніх батьків.

Безперечно, тематика культурного продукту для дітей і молоді (книги, фільми, вистави, пісні, настільні та інтернет-ігри тощо) повинна постійно змінюватися, відповідати сучасним світовим та українським реаліям дитячого і дорослого життя; наприклад, в Україні це – активний пошук національного героя, який би став прикладом для наслідування підлітків; трагедія російсько-української війни (2014-20..?), через яку тисячі дітей втратили батьків і десятки тисяч стали переселенцями (на 17.І.2020 – 191 тисяча дітей-переселенців); проблеми трудової міграції батьків, унаслідок чого діти або залишаються з дідусями-бабусями, або ж мігрують із батьками, втрачаючи при цьому важливі соціальні зв'язки; це складні стосунки із рідними людьми в соціально незахищених сім'ях; це проблеми дитячої (підліткової, молодіжної) жорстокості щодо інших людей чи тварин; проблеми різноманітних залежностей (нікотинової, алкогольної, наркотичної, ігрової, соцмережної); ранній початок статевого життя й неперемінливість у стосунках; недостатність екологічної культури; відсутність бачення підлітками та молоддю цілісної картини свого майбутнього тощо.

Ці проблеми можна вирішити лише в тісному поєднанні зусиль самої дитини, батьків, школи, держави та книжки, проте всі перелічені інституції в Україні недопрацьовують та/або не взаємодіють, й оскільки предметом нашої статті є читання, то зупинимося саме на цьому аспекті.

Для того, щоб отримати естетичне задоволення, певну інформацію, алгоритм подальшої дії чи пораду, книжку потрібно купити/ взяти у бібліотеці та прочитати. За результатами опитування маркетингової компанії «Research & Branding Group» (XI – XII.2019), більшість українців (57%) взагалі не читають книжок, тому про будь-який вплив книг на цю велетенську аудиторію не йдеться. Що ж до бібліотек, то літературний фонд поповнюється дуже повільно й обмежено через брак фінансових ресурсів, а також через суб'єктивне сприйняття реалій відповідальними працівниками бібліотек, наприклад, у бібліотеці ЖДУ ім. Івана Франка студентам пропонують купу «літературного» мотлоху про

руській ФСБ, спецназ, ГРУ, випуски деяких книг датовані Москва (Санкт-Петербург), 2014 (2015, 2016...).

Чимало українців скаржаться на високу ціну книг, і це справді так, порівнюючи українські та європейські доходи громадян (наприклад, в Україні та Німеччині пропорція 1:16). Вдалим рішенням щодо виходу з цієї ситуації, на нашу думку, було б паралельне друкування довідкових видань і художніх творів на дешевшому папері, без надмірного художнього оформлення, використання м'якої палітурки, формату pocketbook (букв.: кишенькова книжка), що є більш дешевим і зручним варіантом для читання у транспорті, на відпочинку, під час перерви тощо. Однак проблема (чому не читають?) не вирішиться до того часу, поки сім'я, зокрема тато й мама, не будуть взірцем для дитини в цьому різновиді емоційної, пізнавальної та естетичної діяльності. Якщо батьки «сидять» у телевізорі, телефоні, планшеті, то дитячий мозок сканує не читання, а сам пристрій-гаджет і яскраву картинку-задоволення від споглядання – і от картина світу в дитини сформована.

На думку вчителів-мовників та батьків, ще однією причиною небажання школярів читати є досить своєрідний підбір навчального матеріалу для уроків української літератури. Не секрет, що до шкільної навчальної програми потрапляли випадкові письменники, твори добиралися без урахування віку, інтересів і розуміння учнів, траплялися твори з трагічними, гнітючими, безвихідними сюжетами, що аж ніяк не сприяло любові до друкованого художнього слова. Така ситуація буває й сьогодні, проте, на відміну від давніших часів, програма стала більш модерною та мобільною, учитель може варіювати окремі твори та письменників. Як результат – школярі отримали можливість ознайомитися із сучасними популярними авторами, читати цікаві, актуальні художні твори українських та зарубіжних авторів.

Для ознайомлення з творчістю сучасних українських дитячих письменників школярам пропонують твори (казки, вірші, оповідки, повісті) знаних і поки що невідомих, проте не менш цікавих літераторів. Серед таких сучасних українських авторів своїм позитивом, оригінальністю та новаторством виділяється дитячий письменник, художник-ілюстратор, педагог, житомирець Кузько Кузякін (Дмитро Кузьменко).

Дмитро Кузьменко (1984 р. н.) закінчив фізико-математичний факультет Житомирського державного університету імені І. Франка та факультет журналістики Львівського національного університету імені І. Франка; є випускником Житомирської художньої школи та курсу живопису й графіки в студії члена Національної спілки художників України Л. С. Славова. Певний час Дмитро працював вихователем в Артеку та в центрі для дітей-сиріт, викладачем фізики, редактором та ілюстратором дитячих журналів Пізнайко, Мамине сонечко, Професор Крейд, Артек, ілюстратором багатьох книг для українських та зарубіжних видавництв (Видавництво Старого лева, Азбукварик, РИПОЛ, Амеа, Publicat). З 2014 року Дмитро Кузьменко (творче псевдо – Кузько Кузякін) ще й дитячий письменник – виходять його повісті Росли груші на вербі (2015), Кожен може стати принцесою (у співавторстві з Є. Добровою, 2015), Купи слона, або Маленькі пригоди великої Софійки (2016), Я х трамвай + зоопарк (2016), Історії з

чаюванням (2017), Біла трішки чорна-пречорна книжка (2017), Абобаль—Ябобаль (2018). Дмитро як вчитель-математик долучився до популяризації науки у школярському середовищі – виходять друком Зубасті задачки (2015, перевидання – 2019) та Щотакематематика? (2018).

Кузько Кузякін не лише цікаво пише та яскраво ілюструє дитячі книжки, але й виступає перед учнівською аудиторією в школах та бібліотеках, пропагуючи українську сучасну дитячу книгу; такі зустрічі проходять дуже весело, невимушено, адже автор як педагог знає і розуміє потреби та емоції дітей, до того ж Дмитро системно використовує популярний образ морського розбійника-пірата, який роздає дітям як нагороду піратські скарби-шоколадки. Промоція української дитячої книги через призму героїзації пірата, на нашу думку, є доволі сумнівною, оскільки піратство в усі часи й сьогодні також є важким кримінальним злочином. Звичайно, більш доречно було б героїзувати українську історію через образи, наприклад, князя, пана, побратима, гетьмана, козака, гайдамаки, пластуна, чумака, богунця, мазепинця, повстанця (оунівця, бандерівця) тощо.

Знайомство з творчістю Кузька Кузякіна буде неповним без більш детального розгляду за допомогою біографічного, структурно-семіотичного, психоаналітичного, рецептивно-естетичного та системного методів дослідження хоча б однієї з його книжок. Для аналізу ми обрали видання для дозвілля Біла трішки чорна-пречорна книжка (Харків: Vivat, 2017), яке написав та проілюстрував Кузько Кузякін. Книжка має досить незвичне оформлення, оскільки містить написаний різними шрифтами текст, малюнки, схеми, головоломки, завдання для юних читачів. Ілюстрації виконані в біло-чорній кольоровій гамі, що відповідає назві книжки, образам головних персонажів (білий вовк, чорна вівця), а також тематиці розповіді. Автор будує свою книжку на кольорових протиставленнях – пречорний гумор, чорна-пречорна ніч, найчорніший куток, абсолютно чорне Сонце і білий-пребілий вовк; відчувається, що Дмитро в дитинстві слухав та уявляв історії-лякалки про чорну руку, чорний палець, чорну даму, чорну троянду і под., які переповідають діти один одному упродовж багатьох поколінь.

Читаючи дитячу книжку Кузька Кузякіна, не можемо з упевненістю сказати, який це жанр, на який дитячий вік розрахована оповідка. По суті, це розповідь з елементами фентезі про спілкування білого вовка та чорної вівці, але у текст неодноразово вмонтовуються цілком наукові сюжети, наприклад, про гравітаційне поле, природу сонця, кольоровий спектр світла тощо. На нашу думку, оформлення й зміст книжки доволі суперечливе, адже грайливі діалоги, веселі оповідки та малюнки призначені школярам молодшої школи (до речі, твір вивчається на уроці з позакласного читання у четвертому класі), а інформація про чорне сонце, гравітацію, змішування світла і под. буде зрозумілою для учнів старшої школи (8 – 10 класи).

На нашу думку, автор, подаючи матеріал, використав актуальний і надзвичайно популярний у наукових колах принцип концепту, проте подав інформацію в невимушеній, ігровій формі. Термін концепт (від лат. *concept* – 'поняття') має десятки тлумачень у різних галузях діяльності людини, і в

мовознавстві трактується як «інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії...психічних функцій свідомості й позасвідомого» [1; 256]. Кузько Кузякін створив концептуальну картину світу, охарактеризувавши чорний колір у всіх його значеннях та проявах, і підтвердив тезу проф. В. Жайворонка, що «за концептом стоїть не лише предметна віднесеність, предметний смисл, але й слово – ім'я реалії, слово-знак як певна інтелектуально осмислена сутність, як субстанція значуща, або знак смислу» [2; 10].

За словами Кузька Кузякіна, він «розповідає цікавинки про природу чорного й білого кольорів». Для багатьох читачів стане несподіванкою інформація, що чорного кольору не існує взагалі, оскільки «чорний – це насправді не колір, а відсутність будь-якого кольору» [3; 19]. Натомість білий – це «усі кольори разом» [3; 20], біле сонячне світло розкладається на кольорові складові веселкового спектру (до слова, кольори веселки Кузько Кузякін пропонує запам'ятати за допомогою нехитрого віршика-пам'яталки: Чапля осінь жде завзято. Буде сани фарбувати).

Читачам будуть цікаві метафоричні значення ознаки чорний/ білий у сталих виразах: чорна п'ятниця, чорна діра, чорний гумор, чорне золото, чорне слово, білий вірш, білий прапор, біла ворона, білий танець; умовні назви чорний/ білий у структурі назв: чорний/ білий перець, чорний/ білий шоколад, чорнослив, чорнозем, чорнобривці.

У своїй книжці автор нагадує юним читачам українські народні прислів'я (З білого легко зробити чорне, але з чорного біле – важко; І чорна курка білі яйця несе; На чорній землі білий хліб родить), розтлумачує їхнє значення і малює відповідні кумедні ілюстрації. У символіці чорного кольору українці не оригінальні, тож Кузько Кузякін цитує відому сентенцію китайського філософа Конфуція: Важко знайти чорну кішку в темній кімнаті. Особливо, коли там її немає. До міркувань про суть чорного та білого автор долучив також вислів українського мандрівного філософа Григорія Сковороди: Хіба може говорити про біле той, кому невідоме, що таке чорне?

Текст книжки також містить суто наукову інформацію з різних галузей знань:

- мистецтво – Картина К. Малевича «Чорний квадрат» (1913), то зовсім не квадрат, і не чорний. Це зображення сонця, усі сторони фігури мають різну довжину, а чорний колір утворився унаслідок змішування фарб інших кольорів [3; 15];

- астрономія – Чорні діри – це таємничі космічні об'єкти; гравітаційне поле кожної з них настільки величезне, що притягує все, що хоч трохи наближається: космічний газ, планети, зірки, цілі галактики [3; 13];

- фізика – Гравітаційне поле, тобто сила тяжіння, є навколо будь-якого тіла, що має масу. Що більша маса – то більша сила тяжіння. Наприклад, планета Земля має таку велику масу, що притягає не тільки усіх людей, але й Місяць [3; 13];

- історія – Запорозький гетьман Самійло з прізвиськом Кішка ... жив він, коли козацтво лише зароджувалося. І уславився такими подвигами, що упродовж століть український народ передавав їх у думі про Самійла Кішку [3; 37];

- топоніміка – Неподалік Знам'янки <...> розкинувся правданий і таємничий Чорний ліс. У ньому є Чорне болото. А посеред болота – Чорне озеро [3; 41];

- зоологія – дельфін-білобочка, орлан-білохвіст, метелик Біла Аврора, білий заєць, чорний шуліка, чорний лелека, чорнолапий зубарик, чорноголова вівсянка [3; 46];
- ботаніка – дуб Чорна ніч, чорна тополя, чорна вільха, чорна калина, чорний горіх [3; 42];
- трудове навчання – Склей із чорної-пречорної розгортки чорний-пречорний куб. Потім на місці білого кола проріж отвір [3; 32].

Якщо абстрагуватися від діалогів білого-пребілого вовка та чорної-пречорної вівиці типу Чорт забирай, але ж я бачу на власні очі, що ти чорна розтелєпа! [3; 18] і под., то сюжет книжки певним чином нагадує спеціальні кейс-уроки, які пропагує український освітній тренер, власник приватної школи Гранд Володимир Співаковський [4]. На думку В. Співаковського, кожен урок має бути комплексним, тобто тема мобільний телефон поєднує навчальний матеріал із хімії, фізики, фізіології, математики, мовознавства тощо; щоправда, сам автор методу кейс-уроку зізнається, що один урок повинні готувати 16 – 18 фахівців.

На нашу думку, дуже позитивним є те, що в Україні створюється різноманітний культурний продукт для дітей, підлітків та молоді, і неабияку позицію тут посідає книжка. Для того, щоб друкований твір був актуальним і цікавим, необхідно, щоб письменники якомога більше писали, зважаючи на інтереси та потреби молодого покоління, а читачі, відповідно, читали – лише в такому разі вдасться знайти оту найкращу, найцікавішу, найпотрібнішу дитячу книжку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Кузякін Кузько. Біла трішки чорна-пречорна книжка / Кузько Кузякін. – Х. : Віват, 2017. – 64 с.
4. Співаковський В. О. Кейс-уроки / В.О. Співаковський // [<https://osvita.ua/blogs/65609/>].

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka. Terminolohichna entsyklopediya / O. O. Selivanova – Poltava: Dovkillya-K, 2006. – 716 s.
2. Zhayvoronok V. V. Ukrayins'ka etnolinhvistyka. Narysy / V. V. Zhayvoronok. – K. : Dovira, 2007. – 262 s.
3. Kuzyakin Kuz'ko. Bila trishky chorna-prechorna knyzhka / Kuz'ko Kuzyakin. – KH.: Vivat, 2017. – 64 s.
4. Spivakovs'kyu V. O. Keys-uroky / V. O. Spivakovs'kyu // [<https://osvita.ua/blogs/65609/>].

Halyna Dobrolyozha

*Modern Ukrainian book as a means of shaping the outlook of the younger generation
(for example Kuzka Kuzyakina's Leisure Edition «White a Little Black Book»)*

The article describes the general characteristics of the contemporary cultural product for young readers, clarifies the main achievements and gaps in this area of creative activity, which is aimed at establishing the Ukrainian identity of our young citizens. The author examines the main thematic inquiries of children, adolescents and young people, as well as the realization of these needs in the contemporary Ukrainian children's book. The problems of the younger generation can be solved only in the close efforts of the child, parents, school, state and books, but all the above institutions in Ukraine are either under-developed or do not cooperate.

The article raises an urgent question about the non-reading of the book by Ukrainians, the author tries to explain this dangerous social manifestation of the intellectual and emotional indifference of citizens, and offers solutions to this problem - printing cheap artwork in parallel, using a pocketbook format, engaging family members to read.

The article deals with the principle of filling the school curriculum with artistic works that would be interesting, educational for children and adolescents. As an example, the Leisure edition «The White a Little Black and the Bold Book», written and illustrated by Zhytomyr citizen Dmitry Kuzmenko (Kuzko Kuzyakin), is analyzed. The author of the article draws attention to the design, presentation of the book, its content and ideological content, the use of the modern principle of the concept in the coverage of significant issues and the formation of a comprehensive lesson (case study), because the material of the book provides information on physics, astronomy, chemistry, mathematics, zoology, botany, art, oral folk art, toponymy.

In the article the author poses an unanswered question: what should be the best, most interesting, most needed book for the young generation.

Key words: *children, teenagers, youth, Ukrainian identity, cultural product, concept, case lessons.*

